

УДК 811.112.2'367'37

АД'ЕКТИВНО-ДІЄСЛІВНІ СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ НА ПОЗНАЧЕННЯ ДИНАМІЧНИХ ДЖЕРЕЛ ЗВУЧАННЯ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)

Блажко М.І.

У статті доведено, що основою ад'єктивно-дієслівних словосполучень німецької мови на позначення динамічних джерел звучання є взаємодія просторових, темпорально-ритмічних і градуальних сем у значенні ад'єктивних одиниць із процесуальною семою дієслів.

Ключові слова: ад'єктивно-дієслівні словосполучення, ад'єктивні слова на позначення звучання, просторова сема, темпорально-ритмічна сема, градуальна сема, процесуальна сема.

В статье доказано, что основой адъективно-глагольных словосочетаний, обозначающих динамические источники звучания, служит взаимодействие пространственных, темпорально-ритмических и градуальных сем в значении адъективных единиц с процессуальной семой глаголов.

Ключевые слова: адъективно-глагольные словосочетания, адъективные слова с семантикой звучания, пространственная сема, темпорально-ритмическая сема, градуальная сема, процессуальная сема.

The article reveals that the structure of the German adjectival-verbal word combinations denoting a source of sound rests on the interaction of spatial, temporal-rhythmical and scalar semantic features of adjectival units with the process features of verbs.

Key words: adjectival-verbal word combinations, adjectival units denoting sound, spatial semantic feature, temporal-rhythmical semantic feature, scalar semantic feature, process semantic feature.

Лінгвістична наука останніх років зосереджена на дослідженні мови як явища когнітивного порядку, що використовується у комунікативній діяльності та має необхідні для цього одиниці, структури, категорії, механізми [2, с. 18]. У світлі уваги до виявлення й аналізу мовних засобів вербалізації знань та уявлень про світ і мову, набутих внаслідок сприйняття навколишньої дійсності, актуальним є вивчення специфіки реалізації комбінаторних властивостей лексичних одиниць окремих груп.

Теоретичним підґрунтям сучасних досліджень семантики і сполучуваності мовних одиниць у різних мовах слугує семантико-когнітивний підхід, у руслі якого з'ясовано, що прикметники і дієприкметники сучасної німецької мови на позначення звучання становлять групу слів, які разом із дієсловами й іменниками диференціюють інформацію, зосереджену у концепті KLANG/ЗВУЧАННЯ [1, с. 105]. Трирівнева структура концепту представлена перцептивним, раціонально-аксіологічним і процедурним рівнями, котрі упорядковують інформацію про звучання з урахуванням когнітивних здібностей індивіда та його потреб і відображені у

поділі прикметників і дієприкметників сучасної німецької мови на перцептивні, градуальні й аксіологічні.

Встановлення структури концепту допомагає описати комбінаторику досліджуваних одиниць, сполучення яких із дієсловами та іменниками різної семантики відображає специфічні способи осмислення носіями німецької мови джерела звуку: динамічний і статичний. Завдання цієї статті полягає у визначенні груп дієслів, із якими сполучаються прикметники й дієприкметники на позначення звучання, та у виявленні основи ад'єктивно-дієслівних моделей на позначення динамічних джерел звучання.

Синтаксична структура, яка складається із дієслова та залежних від нього прикметників і дієприкметників на позначення звучання, має такі семантичні характеристики: семантику дієслова, пов'язану з видаванням звуків істотою; узагальнену процесуальну семантику дієслова; просторову, темпорально-ритмічну, градуальну семантику залежного ад'єктивного компонента. Традиційно основною семою, з якою у значенні дієслова може поєдну-

ватися компонент “звук”, вважається “процес”. Така семантична структура характерна для дієслів звучання, які виділяються на підставі спільної ознаки “видавати звуки/шуми (про істоти)” [3, с. 10; Duden, с. 847]. Виокремлена сема вказує на активну діяльність людини, пов’язану з її здатністю видавати звуки, і виявляється у значенні групи дієслів, напр., *kichern* “хихотати”, *kreischen* “кричати”, *lachen* “сміятися” тощо. За своєю семантикою до дієслів звучання наближаються дієслова говоріння, значення яких містять семи, що вказують на параметри голосу людини, напр., *brüllen* “кричати”, *flüstern* “шепотіти”, *brummen* “бурмотіти” тощо [4, с. 143–144]. Спільним для цих дієслів є їхня здатність відображати, що джерело звуку як носій ознаки асоціюється з активністю суб’єкта, яка навмисно або ненавмисно скерована на видавання звуків головним апаратом людини. Така семантична структура характерна для дієслів на позначення голосу індивіда.

Комбінування семи активності з семою, що вказує на неконтрольоване видавання звуків, на фізіологічні процеси, уможливорює виокремлення дієслів на позначення звуків тіла людини.

Поєднання семи процесу з семою джерела енергії, явищ природи засвідчує існування групи дієслів на позначення звуків натур- й артефактів. Якщо сема процесу комбінується з семою руху, який породжує звук, то можна говорити про виокремлення дієслів на позначення звуків рухомих об’єктів. Окрему групу дієслів створюють одиниці, які вказують на дію, пов’язану з потребами і життєдіяльністю людини: сема активності у значенні цих дієслів поєднується з компонентом “тип дії” або “відсутність дії”. За здатністю позначати динамічне джерело звучання ділимо дієслова на п’ять груп: 1) дієслова на позначення голосу людини; 2) дієслова на позначення звуків тіла людини; 3) дієслова на позначення звуків натур- й артефактів; 4) дієслова на позначення звуків рухомих об’єктів; 5) дієслова на позначення дій, обумовлених потребами і життєдіяльністю людини.

Перцептивні ад’єктивні одиниці відображають у словосполученнях з дієсловами на позначення голосу людини здатність індивіда вказувати головним апаратом на відстань між співрозмовниками. Віддаленість луни позначають прикметники *fern* “далекий” та *undeutlich* “нечіткий”, напр., *Ein letztes Mal wollte ich rufen, da antwortete es, fern, undeutlich: “Hallo!”* [Becher, с. 283]. На безперервність гучного мовлення дітей, позначеного дієсловом *brüllen* “горлати, ревіти”, вказує прикметник *unaufhörlich* “безперервний”: *Unaufhörlich brüllten die Kinder ihm neue Bestellungen zu, die er mit übertriebenen Gesten entgegennahm* [Schramm 1997, с. 183]. Градуальні ад’єктивні одиниці акцентують на різному ступені гучності голосу людини, адже вона навмисно видає високі або різкі звуки для привернення до себе уваги. Високий сміх виділяє особу серед інших, що засвідчує сполучення дієслова *lachen* “сміятися” з градуальним прикметником на позначення висоти звучання *hoch*, напр., *Manchmal hörte ich Leda lachen. Du entsinnst dich, sie lacht so merkwürdig hoch* [Kästner, с. 83].

Аксіологічні прикметники *finster* “похмурий”, *streng* “суворий”, *ruhig* “спокійний” тощо у сполученнях з дієсловами говоріння повідомляють про психічний стан індивіда, його настрої. Приємне враження від мовлення людини, яка висловлюється спокійно і помірковано, вербалізують прикметники *ruhig* “заспокійливий”, *gemessen* “помірований”, напр., *Aber der Vater sprach ruhig und gemessen, so hätte er bei einem Prozess gesprochen, auch spürte ich schon eine gewisse Gleichgültigkeit des Vaters mir gegenüber* [Becher 1981, с. 345].

У розглянутій моделі “дієслова на позначення голосу людини + ад’єктивні одиниці на позначення звучання” ад’єктиви позначають просторові і темпорально-ритмічні параметри динамічного джерела звучання, вказують на інтенціональність гучних, високих звуків голосу, за допомогою яких мовець намагається привернути до себе увагу, а також кваліфікують його психічний стан.

Ад’єктивні одиниці сполучаються з дієсловами на позначення звуків тіла людини, які виражають процеси, пов’язані з задоволенням фізіологічних потреб людини у диханні, серцебитті, нюховому сприйнятті, їжі. Семи у значення дієслів *atmen* “дихати”, *schlagen* “бити, ударяти”, *klopfen* “стукати”, *riechen* “нюхати” тощо відбивають зв’язок між фізіологічними потребами істоти та звуком, напр., *atmen – Luft einziehen und ausstoßen; riechen – durch den Geruchssinn, mit der Nase einen Geruch, eine Ausdünstung wahrnehmen*; [Duden 1989, с. 148, с. 1255,]. Для оточуючих дихання, серцебиття здорової людини непомітні, їх можна почути лише за допомогою спеціальних приладів, наприклад, телефону, на що вказує прикметник *laut*, напр., *Als der Stammtisch von meinem Vater angerufen hat, hat mein Vater laut ins Telefon geatmet: “Ja, ein Junge, jawohl, ein Junge” – so mit ganz heißer Stimme* [Schneider 1998, с. 61]. Порушення ритму серця, позначене прикметником *unrhythmisch* “неритмічний”, сигналізує про небезпеку і спричиняє відчуття зневіреності у того, хто сприймає такий незвичний ритм, напр., *Doch das Herz des Vaters schlug so unrhythmisch, so ohne Abstimmung und Gleichklang in sein eigenes, dass Elias, hätte er alle Sinne beisammen gehabt, verzweifelt wäre* [Schneider 1996, с. 37]. У сполученні “дієслово на позначення звуків тіла людини + ад’єктивні одиниці на позначення звучання” ад’єктивні одиниці градуують інтенсивність позначеного фізіологічного процесу, а також надають дієслову оцінного значення, тобто кваліфікують фізіологічні процеси людини як корисні або шкідливі для її організму.

Значення дієслів на позначення звуків натур- й артефактів характеризує природні феномени і предмети, розташовані далеко або близько від людини, напр., *donnern* “гриміти”, *schallen* “лунати”, *klingen* “звучати”, *tönen* “звучати” тощо. Натурфакти й артефакти, які індивід розпізнає за допомогою слуху, слугують для нього просторовими орієнтирами у навколишньому середовищі. На далеку відстань між джерелом звуку – церковними дзвониками – та людиною вказує прикметник *fern*, що засвідчують семи “на значній віддаленості”, “віддалений” у його словниковій дефініції [Duden, с. 497].

Сполучаючись із дієсловом *klängen* “звучати” цей прикметник акцентує на віддаленості джерела, звуку якого орієнтовано людину у просторі, що ілюструє наведений приклад, напр., *Ferner her klangen die Baldpferstglocken der Kirche* [Schramm, с. 110].

Гучний звук позначається дієсловом *schallen* “звучати, лунати”, про що свідчить його дефініція *schallen – laut u. weithin vernehmlich (u. nachhaltend) tönen; weithin hörbar sein;* [Duden, с. 1301], а словосполучення *laut schallen* “гучно лунати” характеризує у наступному прикладі звуку музики, які лунають з увімкненого телевізора і поширюються далеко за межами кімнати, чим заважають відпочинку інших людей, напр., *Susanne hielt die Fernbedienung des Fernsehers in der Hand, suchte – doch stand sie nicht auf – mit den Augen nach der Fernbedienung für den Hi-Fi-Turm, erblickte das Ding nirgends, konnte sich nicht entschließen, den Fernseher einzuschalten, denn hätte nichts verstanden von dem, was dort zu hören gewesen wäre, zu laut schallte die Musik – Rhythmen, Töne, Klänge, in ein Kettenschema gereiht, Textgesang: love is the rainbow at modern skies; Susanne hörte, sie hörte nicht zu* [Schramm, с. 7]. У моделі “дієслово на позначення звуків натур- та артефактів + ад’єктивні одиниці на позначення звучання” перцептивні ад’єктиви виражають віддаленість джерела-натурфакта або артефакта від людини, а градуальні надають словосполученню оцінного значення, тобто вказують на шкідливість звуків для людини.

Дієслова на позначення звуків рухомих об’єктів позначають дії, пов’язані з переміщенням людей, тварин, транспортних засобів тощо, про що сигналізують звуки як коливальні рухи часток [5, с. 198]. За властивістю дієслів позначати рухоме джерело звуку і вказувати на його навмисний або ненавмисний характер виокремлюємо дві підгрупи дієслів: дієслова, що вживаються для номінації рухомого джерела звуку, і дієслова руху.

Значення дієслів, які вживаються для номінації рухомих джерел звуку, *huschen* “промайнути, пробігти”, *poltern* “котитися з грукотом”, *rumpeln* “котитися з гуркотом”, *stampfen* “тупотіти (ногами)” тощо виявляють семи “рух” і “звук”, напр., *poltern – mehrmals hintereinander ein dumpfes Geräusch verursachen, hervorbringen* [Duden, с. 1164]. Сполучення цього дієслова з градуальним прикметником *dumpf* “приглушений” акцентує на невисоких звуках грози, яка наближається здалека, напр., *Die Luft füllte sich mit Rumor, als kündigte sich von fern ein Gewitter an. Es polterte dumpf in den gelb und schwarz gewordenen Wolkenbänken und roch nach Regen* [Schneider, с. 12].

Дієслова руху позначають напрямки руху, різні його способи або вказують на його завершення, напр., *klettern* “підніматися вгору”, *fahren* “їхати”, *kommen* “приходити”, *halten* “зупинятися” тощо. Якщо певна дія або процес супроводжується звуком, а дієслово не має відповідних сем, то воно сполучається з дієприкметниками на позначення звучання, значення яких поєднують семи “об’єкт” і “звучання”, напр., *brumtend* “той, хто бурмоче”, *heulend* “той, що вие”, *kichernd* “той, хто хихоче”, *knallend*

“той, що тріщить” тощо. Градуальні одиниці конкретизують ступінь вияву гучності, висоти, різкості звучання, залежно від наміру людини. Тихе переміщення парфумера у романі П. Зюскінда “Парфумер” на підвіконня пояснюється у наведеному прикладі його наміром не привертати до себе увагу інших, напр., *Leise schwang er sich auf die Brüstung des Fensters und stieg die Leiter hinab* [Süskind, с. 280].

Перцептивні ад’єктивні одиниці у сполученнях із дієсловами цієї групи співвідносять переміщення з динамічним джерелом звуку, а також вказують на контрольованість або неконтрольованість звуків, які видає людина. У сполученнях з дієсловами руху градуальні дієприкметники не тільки компенсують значення звучання, але й відображають інтенціональність видавання звуку індивідом.

Дієслова на позначення дій, обумовлених потребами і життєдіяльністю людини, напр., *liegen* “лежати”, *stehen* “стояти”, *anziehen* “вдягати”, *zusammenfalten* “складати (перегинаючи)” тощо, сполучаються з градуальними дієприкметниками на позначення звучання. Дієприкметники *schreiend* “той, що кричить”, *schluchzend* “той, що схлипує”, *schweigend* “той, що мовчить” вказують на здатність людини у стані спокою навмисно видавати гучні звуки, щоб привернути до себе увагу інших, напр., *Als Polizei und Krankenwagen kamen, lag der junge Mann noch immer schreiend und schluchzend über dem Kadaver des Hundes* [Schramm, с. 159]. Ад’єктивні одиниці у моделі “дієслово на позначення дій, зумовлених потребами і життєдіяльністю людини + ад’єктивні одиниці на позначення звучання” надають ад’єктивно-дієслівному сполученню значення динамічного процесу звучання і виражають навмисність або ненавмисність звуку.

Основою сполучуваності дієслів на позначення голосу людини; дієслів на позначення звуків тіла людини; дієслів на позначення звуків натур- й артефактів; дієслів на позначення звуків рухомих об’єктів; дієслів на позначення дій, обумовлених потребами і життєдіяльністю людини з перцептивними, градуальними й аксіологічними ад’єктивними одиницями є семантика, яка формується внаслідок поєднання просторових, темпорально-ритмічних, градуальних сем у значенні ад’єктивних одиниць із процесуальною семою дієслів, які акцентують на активності об’єктів, пов’язаній із видаванням ними звуків, на фізіологічних процесах організму людини, на зв’язку між натур- й артефактами і рухом, з одного боку, та звуком, з іншого.

Ад’єктивно-дієслівні словосполучення відображають динамічний спосіб осмислення джерела звучання і засвідчують, що сприйняття звуків носіями німецької мови детермінується їх знанням про форму взаємодії об’єктів, пов’язану з активністю людини у процесі видавання звуків, із залученням енергії з боку суб’єкта, зі змінами місцезнаходження об’єктів у просторі. Значення дієслів звучання, говоріння, дієслів на позначення фізіологічних процесів, на позначення природних і предметних звуків, дієслів руху та одиниць на позначення дій, зумовлених потребами і життєдіяльністю людини, відзначається семами *Tätigkeit* – “діяльність” або *Prozess* – “процес”, які у дієслівних словосполучен-

нях виступають як носії ознаки звучання. Взаємодія сем *dynamisches Merkmal* – “динамічна ознака” та *Tätigkeit* – “діяльність” або *Prozess* – “процес” є семантичною основою сполучуваності ад’єктивних одиниць на позначення звучання з п’ятьма групами дієслів: дієсловами на позначення голосу людини і звуків її тіла; на позначення звуків натур- й артефактів; звуків рухомих об’єктів і дій, зумовлених потребами і життєдіяльністю людини. Ад’єк-

тивні одиниці на позначення звучання визначають у розглянутих ад’єктивно-дієслівних моделях перспективні, градуальні або аксіологічні властивості динамічних джерел звуку, а також відбивають на-вмисність або ненавмисність видавання звуку людиною. Перспективним вбачається дослідження основи ад’єктивно-іменних моделей на позначення статичних джерел звучання на матеріалі сучасної німецької мови.

Література

1. Блажко М. И. Структура концепта “звучание/Klang” в современном немецком языке / М. И. Блажко // Язык – когнития – коммуникация : тезисы докл. Междунар. науч. конф., Минск, Беларусь, 3–6 ноября 2010 г. – Минск, 2010. – С. 105.
2. Болдырев Н. Н. Категории как форма репрезентации знаний в языке / Н. Н. Болдырев // Концептуальное пространство языка : [сб. науч. трудов / под ред. Е. С. Кубряковой]. – Тамбов : Изд-во ТГУ им. Г. Р. Державина, 2005. – С. 16–39.
3. Выздога Л. К. Семантика глаголов звучания в современном английском языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / Выздога Л. К. – Минск, 1988. – 20 с.
4. Неद्याлкова Т. М. Лексическая группа глаголов речи в современном немецком языке : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Неद्याлкова Т. М. – М., 1960. – 236 с.
5. Физический энциклопедический словарь / [гл. ред. А. М. Прохоров]. – М. : Советская энциклопедия, 1983. – 928 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Becher J. R. *Abschied* / J. R. Becher. – Berlin-Weimar : Aufbau Verlag, 1981. – 450 S.
2. *Duden: Deutsches Universalwörterbuch*. – Mannheim-Wien-Zürich : Dudenverlag, 1989. – 1816 S.
3. Kästner E. *Fabian. Die Geschichte eines Moralisten* / E. Kästner. – Frankfurt am Main : Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH+Co. Kg., 9. Auflage, 1995. – 246 S.
4. Schneider R. *Schlafes Bruder* / R. Schneider. – Leipzig : Reclam Verlag, 1996. – 206 S.
5. Schneider R. *Die Luftgängerin* / R. Schneider. – München : Karl Blessinger Verlag, GmbH, 1998. – 351 S.
6. Schneider R. *Die Unberührten* / R. Schneider. – München : Albrecht Knaus Verlag, 2000. – 253 S.
7. Schramm I. *Aprilmechanik* / I. Schramm. – Berlin : Verlag Volk und Welt, 1997. – 319 S.
8. Süskind, P. *Das Parfum. Die Geschichte eines Mörders* / P. Süskind. – Zürich : Diogenes Verlag, AG, 1985. – 320 S.